

Kabzińska, Krystyna

Rola organizacji środowiskowych i muzeów w rozwoju historii nauki [chemii] w Polsce 1918-1988

Analecta 2/1(3), 189-213

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROLA ORGANIZACJI ŚRODOWISKOWYCH I MUZEÓW W ROZWOJU HISTORII NAUKI W POLSCE 1918-1988

Trudność oceny roli organizacji środowiskowych, patronujących również muzeom, w rozwoju historii chemii w Polsce w wyznaczonej cezurze czasowej wiąże się przede wszystkim z niejednorodnością czasu historycznego i radykalnymi zmianami politycznymi, które się w tym czasie dokonywały w tempie, z punktu widzenia historyka, tak szybkim, że prawie niezbędne jest dzielenie tego czasu na wielorakie odcinki, w których sytuacja polityczna stawała się czynnikiem dominującym, a jednocześnie z różnych i wręcz przeciwstawnych przyczyn, nie sprzyjającym rozwojowi zainteresowań organizacji środowiskowych tematyką historyczną.

Przed rokiem 1918 tematyka historii chemii podejmowana była przez nielicznych tylko chemików polskich, będących jednocześnie (*signum temporis?*) czołowymi organizatorami i animatorami życia środowiskowego. Ich indywidualne działania, wynikające z pobudek patriotycznych, spowodowały skierowanie uwagi głównie na problematykę historii chemii polskiej, jako mało znanej i całkowicie niedocenianej. Wybitni działacze i twórcy organizacji środowiskowych, propagatorzy idei uczynienia z chemii polskiej czołowej gałęzi nauki i przemysłu w odradzającym się państwie, jak: Władysław Leppert, Bronisław Znatowicz, Leon Marchlewski, Jan Bielecki, Jan Zawadzki, przed 1918 r. podejmowali tematykę historyczną, by ukazać i podtrzymać rwące się nici, dość nieskoordynowanych działań, podejmowanych przez poprzedników.

Najlepszym przykładem jest tu postać Władysława Lepperta, autora *Rysu rozwoju chemii w Polsce do roku 1830*, książki wydanej w 1917 r., stanowiącej do dzisiaj podstawowy podręcznik historii polskiej chemii.

Władysław Leppert, którego życie przypadło na lata 1848–1920, był tym najbardziej ważkim ogniwem między „starymi a nowymi laty”, między tym co politycznie ważne do odzyskania niepodległości i wyznacznikiem tego co będzie najważniejsze od tej przełomowej chwili.

Absolwent Cesarskiego Uniwersytetu w Warszawie z roku 1872, uzupełniał swą wiedzę w Strasburgu jako uczeń Adolfa Baeyera, a następnie współpracownik Marcelego Nenckiego i prof. Graebego w Królewcu i Wrocławiu. W czasach asystentury u prof. Hemiliana na Uniwersytecie w Warszawie, w latach 1878–1879, realizował swe marzenia o pracy naukowej. Jednak obowiązki właściciela fabryki farb i lakierów w Helenówku, którą założył w 1880 r. i oddanie wielkich zasobów energii, czasu i inicjatywy działalności organizacyjnej na rzecz stworzenia wspólnoty chemicznej uniemożliwiły realizację owych marzeń. Rezygnując z pracy własnej Wł. Leppert nie przestał się interesować postępami chemii, a swoją ogromną wiedzę przekazywał w licznych wykładach i prelekcjach. W uznaniu tych zasług, w 1919 r. został powołany na stanowisko Honorowego Profesora Chemii w Politechnice Warszawskiej.

Władysław Leppert był bowiem człowiekiem – instytucją. Założyciel i długoletni Prezes Sekcji Chemicznej Warszawskiego Oddziału Popierania Przemysłu i Handlu oraz Koła Chemików przy Stowarzyszeniu Techników Polskich, a tym samym właściwy twórca Polskiego Towarzystwa Chemicznego, był też członkiem i Prezesem Komitetu zawiadującego działalnością Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, członkiem zarządów Pracowni Chemicznej, Pracowni Geologicznej i Instytutu Fermentacji i Bakteriologii Rolnej w tymże Muzeum. Hasło, które przyświecało Leppertowi, zwierającemu szeregi chemików, najtrafniej sformułował Tadeusz Miłobędzki w przemówieniu na uroczystości 30 lecia pracy Lepperta: „Nie rozpraszać się, pracujcie, trwajcie”. I chociaż w tych licznych działaniach historii chemii była tylko jedną z wielu dróg Wł. Leppert w pełni doceniał jej znaczenie. Dbał, by tematyka historyczna nie zniknęła z pola widzenia organizacji nastawionej na działanie dla teraźniejszości i przyszłości.

Jak wynika ze sprawozdania z działalności Sekcji Chemicznej w okresie od 1902 do 1905 r., na 57 wygłoszonych tam odczytów organizowanych przez Lepperta, 10% obejmowało tematykę historyczną i społeczną przy 53% tematyki naukowej i 37% tematyki technicznej. Lecz już *Rys rozwoju chemii w Polsce...* był owocem odczytów wygłoszonych przez Lepperta w Kole Chemików w Warszawie w latach 1915–1916, kiedy odradzało się szkolnictwo narodowe i kiedy to właśnie potrzeba znajomości wysiłków poprzednich pokoleń Polaków wydawała się Leppertowi ewidentna. Cel tej pracy określił sam w przedmowie do wydania z 1917 r.: „O przeszłości naszej, poza dziejami politycznymi kraju i historii naszej ogólnej literatury, mało zwykle wiemy. Przeszłość naszej kultury przedstawiamy sobie nawet daleko gorzej (...) Dotyczy to szczególnie historii i rozwoju u nas nauk przyrodniczych i ich zastosowań. W podręcznikach szkolnych (...) nic, albo bardzo mało, mówi się o pracach dokonywanych przez Polaków. Jeżeli bowiem nie uświadomimy młodzieży i ogółowi naszego społeczeństwa, że i my od dawna już przy najbardziej niesprzyjających warunkach podążaliśmy jednak za ruchem cywilizacyjnym i umieliśmy coś zrobić na tem polu, to ponieść możemy szkody bardzo dotkliwe. Kocha się i szanuje tylko to, co się dobrze zna i wysoko ceni, albo podziwia”¹.

Ten sam pociąg do organizowania społeczeństwa, sprzężony z myśleniem historycznym, czy też z niego wypływający, cechował profesora Jana Zawidzkiego, jednego z najbardziej aktywnych organizatorów życia naukowego i środowiskowego, współtwórcę Polskiego Towarzystwa Chemicznego, pierwszego wiceprezesa a następnie Prezesa Towarzystwa.

Inauguracyjne posiedzenie PTCh, w dniu 1 listopada 1919 r., prof. Zawidzki rozpoczął referatem *O rozwoju chemii w Polsce* przedstawiając członkom nowego, ogólnopolskiego stowarzyszenia chemików dzieje ich popredników od czasów średniowiecza do terażniejszości. W oparciu o materiały zbierane wraz z Potapowiczem do *Słownika biograficzno-bibliograficznego chemików polskich* J. Zawidzki ocenił na około 3000 osób liczbę Polaków, którzy od XV stulecia „poświęcali się chemii i jej zastosowaniu, bądź to stale, bądź też tylko przygodnie i którzy pozostawili jakikolwiek ślad swej pracy w tym kierunku”². na starcie zaś w erę niepodległości liczba chemików polskich z wyższym wykształceniem wg. Zawidzkiego sięgała 2000 osób.

Toteż swoje wystąpienie zakończył prof. Zawidzki słowami określającymi jednocześnie kierunek działań dla młodej organizacji środowiskowej. „Pomimo naszego (tj. polskiego, przyp. KK) niepośledniego współudziału w pracy naukowej chemików całego świata, pomimo wielu doniosłych odkryć dokonanych przez chemików polskich, pomimo wreszcie znacznej liczebności naszych pracowników fachowych, zwłaszcza w różnych dziedzinach przemysłu chemicznego – o chemii polskiej jako takiej milczy dotychczas nauka światowa – nie uznaje jej wcale, aczkolwiek nie obcemi są jej prace i odkrycia poszczególnych chemików narodowości polskiej.

Pierwszorzędnym zadaniem Polskiego Towarzystwa Chemicznego będzie dołożenie usilnych starań celem skupienia badawczych prac naukowych wszystkich chemików polskich w jednym wspólnym czasopiśmie – w *Rocznikach Chemii*, – a przez to samo zaznaczenie przed uczonymi całego świata naszej swoistości i odrębności duchowej, naukowej i narodowej”³.

Profesor Jan Zawidzki studiując na Politechnice Ryskiej, doktoryzując się w Lipsku u prof. Ostwalda i ponownie współpracując w Rydze z prof. Waldenem spędził za granicą ponad 20 lat (1886–1907). Z zamiłowania bibliofil i według słów prof. Dorabalskiej „wykazujący obserwacyjno-historyczny stosunek do życia” swe badania historyczne J. Zawidzki rozpoczął w Rydze notatkami w *Wiadomościach Matematycznych* i w *Chemiku Polskim* pisząc o zjawiskach krytycznych, o powstawaniu i rozwoju Wydziału Chemicznego na Politechnice Ryskiej i o historii powstania Towarzystw Chemicznych. Pracami na temat początków chemii w Polsce i historii wprowadzenia w Polsce teorii Lavoisiera zwrócił uwagę zagranicą drukując te prace w *Beiträge aus der Geschichte der Chemie* wydawanych w Lipsku przez Diergartha (1908 r.). W latach 1905–1911 i 1916 J. Zawidzki abstraktował prace chemików polskich i rosyjskich w liczbie około 600 dla *Chemische Zentrablatt*, 300 z dziedziny chemii organicznej do 4-go

wydania *Beilsteina*, a w latach 1910–1913 i 1915–1918 z chemii fizycznej dla *Tables annuelles de constantes et données numériques de chimie, de physique et de technologie*. Ta żmudna praca pozwoliła mu na zdobycie ogromnej wiedzy, a jednocześnie na pełne poznanie dorobku naukowego rozproszonych po świecie chemików polskich, których osiągnięciami od dawna się interesował ogłaszając w *Chemiku Polskim* pod wspólnym tytułem *Chemia Polska w XX stuleciu* obszernie omówienia polskich prac publikowanych w latach 1901–1908⁴.

Zgodnie z opinią prof. Dorabalskiej „z tym stosunkiem historycznym do zagadnień spotykamy się u prof. Zawidzkiego na każdym kroku jego działalności naukowej. Niezrównany znawca historii chemii w studiach tego rodzaju widział źródło kultury chemicznej (...) W perspektywie też historii ujmuje profesor całe swoje otoczenie, niezależnie od tego czy stanowią je ludzie, przejawy pracy zbiorowej czy rodząca się myśl nowa lub eksperyment naukowy”⁵.

Z tym właśnie zamiśleniem historycznym pracował profesor Zawidzki nie tylko nad przeszłością ale i dla historii. Nabrawszy umiejętności organizatorskich na różnych szczeblach zarządzania w korporacji *Arkonja* w Rydze, w Stowarzyszeniu Młodzieży Polskiej *Unitas* w Lipsku, podejmując inicjatywę stworzenia ogólnopolskiego towarzystwa fizyko-chemicznego, na wzór odkrytego przez siebie Towarzystwa z XVIII wieku, wykorzystywał te doświadczenia powołany na profesora chemii nieorganicznej Politechniki Warszawskiej już w 1917 r. i po kilku miesiącach jako Rektor Politechniki. Przystąpił natychmiast do organizowania życia naukowego w Polsce. Mając doskonałą orientację w dorobku naukowym i znając osobiście wielu chemików polskich powołany do Komisji Stabilizacyjnej przyczynił się w znaczącym stopniu do skompletowania pierwszej kadry profesorskiej w Uniwersytecie i Politechnice Warszawskiej, a także wywarł wpływ na obsadę katedr na Uniwersytetach w Wilnie i w Poznaniu. Nie rezygnując z katedry w początkach 1924 r. objął stanowisko dyrektora departamentu w Ministerstwie Wyznań i Oświecenia Publicznego i na cztery miesiące kierownictwo tego ministerstwa w rządzie Władysława Grabskiego. Jednakże stanowisko urzędnicze nie w pełni mu odpowiadało.

Uprzednio związany silnie z *Chemikiem Polskim*, którego był jednym ze współtwórców, już od 1921 r. rozpoczął wydawanie *Roczników Chemii* organu PTCh, którego istnienie uważał za nieodzowne.

Doceniając rolę wybitnej jednostki w życiu naukowym J. Zawidzki przypisywał poważne znaczenie znajomości biografii wielkich uczonych. Swoją pogląd na tę sprawę wyraził najdobitniej w liście prywatnym do A. Dorabalskiej: „Chcąc należycie zrozumieć udział i wpływ poszczególnych wielkich chemików na rozwój tej nauki trzeba się z nimi zapoznać bądź bezpośrednio, bądź też przez studiowanie ich bio- i autobiografii. W ten sposób nabiera się samemu istotnej kultury chemicznej – właściwej perspektywy w ocenie zasług naukowych”⁶.

Prof. Jan Zawidzki, fot. z autobiografii *Wspomnienia*, Warszawa, 1934

Hołdując tym zasadom J. Zawidzki wprowadził w *Rocznikach Chemii* dział wspomnień pozgonnych i biografii oraz artykułów biograficznych. Dział ten był kontynuowany po śmierci Zawidzkiego (1928 r.) i łącznie do roku 1939 w *Rocznikach Chemii* ukazało się 56 biografii, w tym 44 dotyczyło chemików polskich, 12 poświęcono chemikom obcym. Zamieszczono też 5 nekrologów chemików polskich i 8 obcych⁷. Sam J. Zawidzki był autorem znakomitych biografii J.J. Boguskiego, Henri Le Chateliera, Wilhelma Ostwalda, Marcelego Berthelota i Svante Arrheniusa⁸. Z opisywanymi przez siebie postaciami prof. Zawidzki zaznajamiał słuchaczy na zebraniach PTCh, które A. Dorabalska wspomina następująco: „pamiętamy wszyscy, te prześliczne, klasyczne wprost odczyty w Polskim Towarzystwie Chemicznym, kiedy prelegent nie tylko zaznajamiał z działalnością naukową Berthelota czy Arrheniusa, ale i uczył perspektywy historycznej, wychowywał w atmosferze chemicznej kultury”⁹.

Wśród 98 prac ogłoszonych drukiem przez J. Zawidzkiego 30 zajmują studia i szkice z historii chemii¹⁰.

W styczniu 1917 r. Komitet Kasy im. J. Mianowskiego zwrócił się do szeregu uczonych polskich z prośbą o przekazanie Kasie uwag o potrzebach nauki polskiej w zakresie ich specjalności. Wypowiedzi te ogłoszone drukiem w 1918 r. stanowiły wytyczne dla organizatorów nauki w odrodzonym państwie¹¹. Zagadnienie chemii opracował J. Zawidzki. W obszernym referacie omówił wszechstronnie ówczesną sytuację a także nakreślił plany niezbędnych działań. Do istotnych potrzeb zaliczył wydawanie dzieł klasyków chemicznych. Wymienił przy tym kilkanaście pozycji, ujmując je w dwóch grupach tematycznych: 1) wydawnictwa zbiorów wybitnych prac oryginalnych, dotyczących pewnych aktualnych zagadnień naukowych, 2) wydawnictwa wyborów prac badawczych pewnych wybitnych pracowników naukowych, do których m.in. zaliczył A. Baeyera, E. Fischera, R. Willstattera, Le Chateliera, Van't Hoffa, Nernsta, Rutherforda, a z Polaków – Nenckiego i jego uczniów, Wróblewskiego, Olszewskiego, Kostaneckiego, Skłodowską-Curie i Smoluchowskiego. Uwagi te zakończył słowami: „Już samo wydanie 30 do 40 tomów tego rodzaju zbiorów oryginalnych prac klasycznych stworzyłoby rzetelne podwaliny pod gmach polskiej literatury chemicznej i na lat kilkadziesiąt zaspokoiłoby najżywotniejsze jej potrzeby. Młodym aspirantom naukowym można by dać do rąk gotowe wzory do gruntownego studiowania, przetrawiania, naśladowania”¹².

Fascynacja ludźmi, czy też tylko wyostrzony zmysł obserwacyjny sprawił, że jak pisała prof. Dorabalska „w perspektywie historii profesor (J. Zawidzki) patrzył też na siebie samego. Obserwując się z oddali i zdobywając dla siebie miejsce w dziejach nauki i polskiego życia akademickiego”¹³.

Ta cecha spowodowała, że przed końcem życia prof. Zawidzki zasiadł do spisania własnej biografii, wydanej pośmiertnie w opracowaniu syna i ze wstępem K. Smoleńskiego, w którym omawiając sylwetkę autora prof. Smoleński wielokrotnie podkreśla jego historyczne zainteresowania jak m.in.:

„Posiadał Zawidzki obszerny księgozbiór (przekazany w testamencie Bibliotece Narodowej w Warszawie, przyp. mój KK) głównie z zakresu nauk ścisłych i ich historii, posiadał znaczną liczbę starych rzadkich wydawnictw, częściowo bardzo cennych i ciekawych. Rozmowa bardzo często zbacziała na tory historii nauki lub życiorysów różnych uczonych. w trakcie takiej rozmowy Zawidzki często sięgał do szafy wyciągając jakiś ciekawy foliał i z zamiłowaniem udzielał potrzebnych wyjaśnień”¹⁴.

Wspomnienia J. Zawidzkiego stanowią skarbnicę wiedzy dla historyka nie tylko chemii lecz także obyczajowości i ludzkich zachowań. Drobiazgowość i logika opisów zwiększa żal, że wspomnienia te zdołał J. Zawidzki doprowadzić tylko do 1905 r. A właśnie od 1907 r. po przeniesieniu się do Szkoły Rolniczej w Dublanach przez następne 21 lat był współtwórcą, mózgiem i sercem odradzającego się samodzielnego bytu Polaków.

Do końca życia pozostał J. Zawidzki seniorem Zarządu Polskiego Towarzystwa Chemicznego „oddając się – według słów prof. Świętosławskiego – z całą gorliwością pracom nad jego rozwojem, służąc swem doświadczeniem, udzielając rad i wskazówek, opiekując się i interesując żywo każdym nowym przejawem życia zbiorowego chemików polskich”¹⁵.

Czas wszakże wykazał, że profesor Zawidzki nie był osamotniony w swych zamiłowaniach historycznych. Znaczna liczba czołowych organizatorów życia środowiskowego chemików, w tym kilku innych wybitnych prezesów PTCh, wcześniej lub później publikowała prace historyczne poświęcając główną uwagę tematyce polskiej.

Jednakże okres międzywojennego dwudziestolecia mało sprzyjał rozwojowi badań historycznych w naukach ścisłych. W chemii wyjątkiem był chyba tylko prof. Zygmunt Przyrembel wykładowca historii przemysłu chemicznego na Politechnice Lwowskiej i historyk cukrownictwa. Była to bowiem Epoka Czynu przejawiającego się w działalności naukowej, dydaktycznej, organizacyjnej a przede wszystkim w działaniu na rzecz rozwoju przemysłu w bliskich kontaktach z nauką. Dwie największe organizacje środowiskowe chemików – Polskie Towarzystwo Chemiczne i Związek Inżynierów Chemików RP tym zagadnieniom całkowicie się poświęcały.

Mimo tego zarówno czołowy technolog okresu międzywojennego prof. Kazimierz Smoleński, Prezes PTCh w 1953 r., jak i inż. Włodzimierz Płużański, w tym czasie jeden z najbardziej zasłużonych organizatorów przemysłu chemicznego, założyciele i od 1924 r. kolejni przewodniczący Sekcji Przemysłowej PTCh mieli poczucie, że budując nowe opierają się na fundamentach z mozołem zakładanych w przeszłości.

Kazimierz Smoleński przygotowując się do powrotu do ojczyzny i do pracy dla niej jeszcze w Petersburgu opracował *Historię Polskiego Przemysłu Chemicznego i Warunki jego Rozwoju w Polsce*¹⁶.

Inż. Włodzimierz Płużański jako chemik kolorysta w pierwszym tomie

Roczników Chemii w 1921 r. zamieścił wspomnienia pośmiertne o Józefie Stephanie czołowym kolorystcie polskim żyjącym w latach 1862–1920¹⁷. W 1933 r. w oddziale łódzkim wygłosił odczyt *Szlakiem Twórczości Kolorystów Polskich* a w 1933 r. na III Zjeździe chemików we Lwowie zgłosił wniosek o poparcie dla zorganizowania Muzeum Przemysłu i Techniki w Warszawie.

I jakkolwiek procent odczytów i referatów poświęconych tematyce historycznej był nikły to jednak była ona nadal obecna na zebraniach w oddziałach PTCh i na Zjazdach środowiskowych chemików. Zachłyśnięcie niepodległością, chęć udowodnienia, że i Polacy mieli uprzednio swój wkład w rozwój chemii światowej sprawiała, że głównie zajmowano się chemią polską a najczęściej pojawiało się nazwisko Jędrzeja Śniadeckiego.

W okresie międzywojennym głównym forum chemików były Zjazdy Lekarzy i Przyrodników Polskich, Zjazdy Chemików i Zjazdy Techników.

Zjazdy Lekarzy i Przyrodników Polskich w przeszłości, w okresie zaborów odegrały doniosłą rolę w integrowaniu środowiska chemików. Mimo powstania w 1919 r. Polskiego Towarzystwa Chemicznego w obradach Sekcji Chemicznej Zjazdów nadal brała udział pokaźna liczba osób, a PTCh delegowało swych oficjalnych przedstawicieli.

W okresie pomiędzy 1919 a 1938 rokiem odbył się XII, XIII, XIV i XV Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich obradując kolejno w Warszawie (1923 r.), w Wilnie (1929 r.), w Poznaniu (1933 r.) i we Lwowie (1937 r.).

Na XII Zjeździe w ogóle nie podejmowano tematyki historycznej. zorganizowano natomiast wystawę przyrodniczo-lekarską, w której jako jurorzy wystąpili profesorowie: Konstanty Hrynakowski, Wiktor Lampe, Ludwik Szperl, Jan Zaleski i Adam Koss¹⁸.

Na XIII Zjeździe w sekcji poświęconej m.in. historii nauk przyrodniczych Emilian Ostachowski (1890–1962), historyk nauk ścisłych, wygłosił odczyt nt. *Charakterystyka II wydania „Początków chemii” Jędrzeja Śniadeckiego*. W czasie trwania Zjazdu zorganizowano wystawę druków i rękopisów mających związek z historią Wydziału matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Wileńskiego.

Na bardzo liczny XIV Zjeździe w Poznaniu w Sekcji Historii Nauk Przyrodniczych Emilian Ostachowski przedstawił referat poświęcony tym razem osiągnięciom polskiej alchemii: *Z dziejów alchemii polskiej, Michał Sędziwój, sławny polski alchemik*.

Na tymże Zjeździe, z inicjatywy i na wniosek delegata PTCh podjęto uchwałę dotyczącą uczczenia 100 rocznicy śmierci Jędrzeja Śniadeckiego przypadającej na rok 1938. Delegat PTCh, prof. Kazimierz Sławiński do złożenia tego wniosku został zobligowany na III Zjeździe Chemików, który odbył się wcześniej we Lwowie. Zgłoszono wówczas propozycje, by obchody ku czci Jędrzeja Śniadeckiego związać z IV Zjazdem Chemików mającym odbyć się w Wilnie. Zjazd Lekarzy i Przyrodników, w osobach profesorów: J. Zawidzkiego, A. Gałęckiego i K. Sławińskiego, powołał komisję dla zorganizowania obchodów tej rocznicy.

Na ostatnim XV Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w 1937 r. tematyka historyczna nie wystąpiła. Jednym z tematów stał się już wówczas problem obronności kraju.

Na dwóch pierwszych Zjazdach Chemików (Warszawa – 1923, Poznań – 1929) tematyka historyczna nie figurowała.

Na III Zjeździe (Lwów, 1933), jak już wspomniano, po przemówieniu prof. K. Sławińskiego przyjęto wnioski o uczczenie 100 rocznicy śmierci Jędrzeja Śniadeckiego i powołanie Komitetu Organizacyjnego przedstawicieli Zarządów Towarzystw Przyrodniczych, Lekarskich, Farmaceutycznych i Weterynaryjnych.

Inicjator, prof. Kazimierz Sławiński (1870–1941), prezes PTCh w 1934 r., organizując życie chemiczne na reaktywowanym Uniwersytecie Wileńskim za wzór i ideał obrał sobie swego poprzednika Jędrzeja Śniadeckiego. Jego też postaci poświęcił liczne artykuły i wystąpienia. Opublikował prace o obu braciach Śniadeckich, o inwentarzu Pracowni Chemicznej Wszechnicy Wileńskiej z 1800 r., interesował się Muzeum dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Odchodząc na emeryturę sporządził i wydał drukiem, podobnie jak Jędrzej Śniadecki, krótki opis Zakładu Chemii Organicznej USB zawierający spis inwentarza, wykaz osób zatrudnionych i prac wykonywanych w Zakładzie¹⁹.

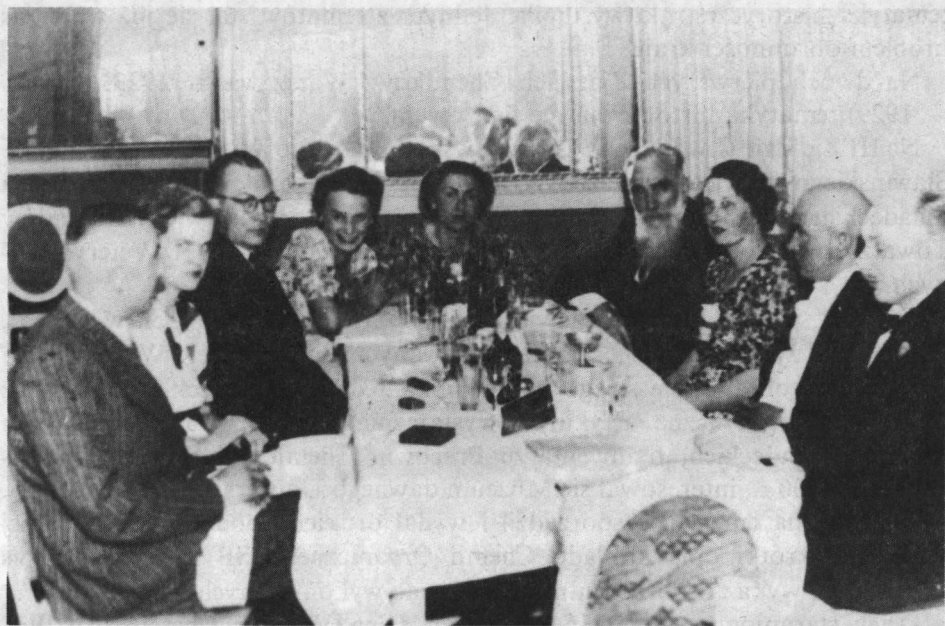
Dzięki staraniom prof. Sławińskiego drugi dzień IV Zjazdu Chemików w 1938 r. był w całości poświęcony pamięci Jędrzeja Śniadeckiego.

W akademii zorganizowanej przez Uniwersytet Stefana Batorego w gmachu Teatru Miejskiego na Pohulance wzięli udział obok uczestników Zjazdu przedstawiciele władz miasta i społeczności Wilna.

Przemówienia wygłosili: Jego Magnificencja ks. prof. dr A. Wóycicki, Rektor Uniwersytetu Stefana Batorego – *Jędrzej Śniadecki jako działacz społeczny*, prof. dr h.c. K. Sławiński – *Jędrzej Śniadecki – życie i dzieło*, i prof. dr A. Januskiewicz – *Jędrzej Śniadecki jako lekarz*. Po południu uczestnicy zjazdu, zaproszeni przez ks. Rektora Wóycickiego, oprowadzani przez dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej, zwiedzili wystawę wydawnictw i pamiątek po Jędrzeju Śniadeckim. W tym samym dniu w auli imienia Śniadeckich w gmachu głównym Uniwersytetu odbyło się wspólne posiedzenie Zjazdu Chemików Polskich i Zjazdu Fizjologów Polskich poświęcone twórczości naukowej Jędrzeja Śniadeckiego. Prof. dr W. Lampe w wykładzie pt. *Jędrzej Śniadecki i jego działalność chemiczna* zapoznał słuchaczy z tą dziedziną twórczości znakomitego uczonego, zaś prof. W. Mozołowski zobrazował działalność wielkiego przyrodnika w wykładzie pt. *Jędrzej Śniadecki jako fizjolog*²⁰.

Ponadto do tematyki historycznej na tymże zjeździe nawiązał prof. Tadeusz Miłobędzki wygłaszając na otwarciu Zjazdu referat pt. *Dawne typy w nowej chemii*.

W latach 1939–1945 prawie całkowicie ustała praca chemików w Polsce. Jedynie duże ośrodki akademickie podjęły działalność konspiracyjną nastą-

IV Zjazd Chemików Polskich, Wilno 1938, W 100-lecie śmierci Jędrzeja Śniadeckiego. Kolekcja uy George'a. Od lewej: O. Achmatowicz, Z. Jerzmanowska, T. Urbański, B. Trzebiatowska, K. Sławiński, H. Achmatowicz, M. Hłasko, W. Trzebiatowski. Arch. fot. Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie. (negatyw)

wioną na szkolenie kadry, której ubytki stawały się coraz bardziej przerażające. Mimo tego, lub właśnie dlatego, by nie zaginął w niepamięci wysiłek i dorobek chemików dwudziestolecia, prof. Włodzimierz Trzebiatowski (1906–1982), prezes PTCh w 1951 r., opracował w okresie wojny *Zarys rozwoju chemii polskiej we Lwowie*²¹. Obszerne omówienie działalności prof. Trzebiatowskiego przedstawili jego uczniowie²².

Po wojnie, gdy z gmachu państwa, z taką pasją odtwarzanego przez jedno właściwie pokolenie, ponownie pozostały tylko fundamenty, na nich starano się na nowo oprzeć odbudowę. Wobec usilnych starań wyważenia i tych podwalin szczególnego znaczenia nabrały prace historyczne powstałe w latach 1945–1948 i opublikowane przez prof. Wiktora Lampego i prof. Alicję Dorabialską.

Obydwoje byli czynnymi członkami-założycielami PTCh i także członkami honorowymi Towarzystwa (1956, 1965). Pełnili funkcje wiceprezesów i prezesów. Profesor Lampe był Prezesem w 1936 r. (wiceprezes 1926, 1927) a Prof. Dorabialska prezesowała Towarzystwu w latach 1960–1963, przechodząc z funkcji wiceprezesa z lat 1957–1959. Prof. Dorabialska była ponadto długoletnim sekretarzem Towarzystwa, przewodniczącą oddziału lwowskiego (1938–1939) i łódzkiego (1953–1954).

Profesor Wiktor Lampe (1875–1962) absolwent Uniwersytetu w Bernie, habilitował się i objął tamże docenturę, był uczniem i długoletnim współpracownikiem Stanisława Kostaneckiego. Jak każdy Polak na obczyźnie, a tym bardziej Polak z wyboru (pochodził z rodziny niemieckiej) cieszył się każdym, dostrzeżonym przez obcych, osiągnięciem rodaków. W młodości przeżył fascynację odkryciami dokonanyimi przez Marcelego Nenckiego i Leona Marchlewskiego, w wyniku których ustalono występowanie wspólnego układu porfiryнового w obu podstawowych „barwnikach życia” – w barwniku roślinnym – chlorofilu i w barwniku krwi.

Szczegółową historię tych odkryć W. Lampe przedstawił w swym wykładzie publicznym po habilitacji w Bernie w 1907 r. i powracał do niej jako wykładowca chemii organicznej, profesor Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1919–1960. W 1933 r. ukazał się w *Rocznikach Chemii* jego artykuł omawiający *Udział śp. prof. Jana Zaleskiego w badaniach nad barwnikiem krwi*²³.

Prof. Zaleski był obok M. Nenckiego i L. Marchlewskiego współtwórcą polskich osiągnięć w tej dziedzinie. Wspólnie z M. Nenckim w Petersburgu, w Instytucie Biologii Doświadczalnej uzyskał z barwnika krwi heminę, hematynę i hematorporfiryne i kontynuował te prace w grupie porfiryń będąc w latach 1922–1932 profesorem chemii farmaceutycznej na Uniwersytecie Warszawskim. Również profesorowi L. Marchlewskiemu W. Lampe poświęcił artykuł wspomnieniowy.

W szczególnie życzliwej pamięci zachował prof. Lampe swego nauczyciela i mistrza, Stanisława Kostaneckiego (1860–1910), twórcę teorii barwników, wybitnego specjalistę w dziedzinie budowy i syntezy flawonów i flawonolii, twórcą berneńskiej szkoły chemii barwników roślinnych.

Wydany przez Wiktora Lampego w 1948 r. *Zarys Historii chemii w Polsce* ukazał się w serii wydawnictw PAU – Historia nauki polskiej w monografiach. Mimo niewielkiej objętości ma tę zaletę, że do dzisiaj stanowi podstawowe dzieło zbiorcze informujące również o osiągnięciach chemików polskich w okresie międzywojennego dwudziestolecia.

W osobnym artykule omówił W. Lampe prace Polaków, które miały szczególne znaczenie dla rozwoju nauki światowej.

Profesor Alicja Dorabialska (1897–1975) swymi dwoma publikacjami: *Chemia Polska Wczoraj i Dziś*²⁴ i *Ku czci Bohaterów, Ku Hańbie Morderców*²⁵, ogłoszonymi w 1946 r. utrwaliła świeże jeszcze wówczas wspomnienia o działalności i martyrologii chemików okresu międzywojennego. Wartość tych prac trudno jest przecenić, gdyż w następnych już latach w procesie świadomego i upartego zafałszowywania historii zaczęli odchodzić w niepamięć ludzie i ich dzieła. Artykuły wspomnieniowe spisywane przez „świadków” działalności czołowych technologów polskich dwudziestolecia międzywojennego ukazały się w *Przemśle Chemicznym* dopiero w 1958 r.²⁶

Po 1948 r. rola organizacji środowiskowych w utrwalaniu przeszłości zaczęła powoli maleć. I nie z inicjatywy organizacji, lecz dzięki staraniom prof. Dorabialskiej i prof. Wandy Polaczkowej powstała na Warszawskich Powązkach mogiła poświęcona tym chemikom, „których prochy rozsiane przez wroga nie znalazły miejsca wśród polskiej ciszy cmentarnej”. Nad 25 nazwiskami napis: „Tu umarli żyją” upamiętnia tych, którzy zginęli w więzieniach, łagrach i których miejsca pochówku nie udało się ustalić²⁷.

Profesor Alicja Dorabialska, studentka na Wydziale Fizyko-Matematycznym Wyższych Kursów Żeńskich w Moskwie, absolwentka Politechniki Warszawskiej, jako pracownik naukowy i dydaktyczny związana następnie z trzema ośrodkami akademickimi: Politechnika Warszawską, Lwowską i Łódzką, stypendystka Funduszu Rozwoju Kultury w Instytucie Radowym w Paryżu w latach 1925/26 i 1929/30 oraz na Uniwersytecie Karola w Pradze (1931/32) była długoletnim świadkiem historii rozwoju nauki w tych ośrodkach i działań ludzi historię tę tworzących. współpracując z prof. J. Zawidzkim i na Politechnice i jako długoletni sekretarz *Roczników Chemii* od niego przejęła zainteresowania historią, w tym historią Polski i nauki polskiej.

„Najstarszy (...) początkowo rektor politechniki prof. Zawidzki – pisała A. Dorabialska – był naszym nauczycielem i wychowawcą w dziedzinie kultury chemicznej. Znakomity znawca historii chemii, zamiłowany bibliofil, lubił dzielić się z kolegami i asystentami bogactwem swoich wiadomości z zakresu dziejów nauki i życia wielkich uczonych. Wdzięczną i zapaloną słuchaczkę znalazł we mnie (...) zdaliśmy sobie sprawę z tego, jak wielki wpływ (...) wywarły te przygodne, korytarzowe rozmowy, rozszerzające horyzonty myślowe wszedł w głąb”²⁸.

I tak jak *Wspomnienia* J. Zawidzkiego, tak choć różna w stylu, autobiograficz-

na opowieść A. Dorabialskiej *Jeszcze jedno życie* jest źródłem wiedzy o sprawach i ludziach wśród których życzliwa im autorka spędziła długie, wypełnione pracą życie.

Piszząc pięknym językiem i stylem prof. Dorabialska ogłosiła wiele prac dotyczących historii chemii, ośrodków, w których pracowała, historii PTCh, którego działalność była dla niej nie mniej istotna niż praca naukowa, wspomnień o ludziach, z którymi się stykała i których podziwiała. Na ogólną liczbę 157 prac drukowanych, 95 dotyczy prowadzonych przez nią prac badawczych, 14 stanowią artykuły wspomnieniowe o chemikach polskich i zagranicznych, 13 prac poświęconych jest Marii Skłodowskiej-Curie, w tym jedno opracowanie książkowe²⁹. Alicja Dorabialska była też utalentowanym popularyzatorem nauki, szczególnie w dziedzinie przez siebie uprawianej tj. nauki o promieniotwórczości.

Za swą twórczość i rozległość działań na rzecz dobra ogólnego profesor Dorabialska została odznaczona wieloma nagrodami m.in. nagrodą NOT w 1957 r., miasta Łodzi w 1958 r., Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w 1964 r. i *Problemów* w 1968 r., za popularyzację nauki o budowie materii. Gdy odbierała nagrodę im. Włodzimierza Pietrzaka powiedziała: „jestem głęboko wzruszona i wdzięczna ... gdyż nagroda ta wspiera wysiłki i osiągnięcia twórcze, które przenikała w mniejszym lub większym stopniu żarliwa pasja służebna prawdzie o świecie i o człowieku, pasja doskonalenia świata i człowieka, pasja realizująca się w konkretne dzieło w konkretnym życiu narodu polskiego”³⁰.

A pasje humanizujące nauki ścisłe przejawiały się u prof. Dorabialskiej i w bardzo konkretnym działaniu. z jej inicjatywy i pełniącego wówczas obowiązki Prezesa PTCh prof. Józefa Hurwica, w 1967 r., w stulecie urodzin Marii Skłodowskiej-Curie, jako agenda PTCh, powstało muzeum tej wielkiej uczzonej, utworzone w domu, w którym przyszła na świat.

Pozostający na emigracji od 1968 r., Józef Hurwic profesor Politechniki Warszawskiej, a następnie Uniwersytetu w Marsylii, prezes PTCh w latach 1964–1967, członek honorowy Towarzystwa (1986), członek akademii Nauki i Sztuki w Aix-en-Provence i Europejskiej Akademii Nauk i Sztuk, znakomity popularyzator nauki, wieloletni redaktor *Problemów* podzielał zainteresowania prof. Dorabialskiej życiem i dziełem Marii Skłodowskiej-Curie. Ogłosił wiele artykułów dotyczących nauki o promieniotwórczości podkreślając dokonania Polaków, głównie pochodzenia żydowskiego, skupionych wokół Pracowni Radiologicznej prowadzonej przez długie lata (1914–1939) przez ucznia Marii Curie prof. Ludwika Wertensteina³¹. Pozostając za granicą prof. Hurwic propagował osiągnięcia nauki polskiej, w ostatnich latach poświęcając wiele uwagi profesorowi Kazimierzowi Fajansowi³².

Utworzenie Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie stało się trwałym wkładem w popularyzację i utrwalenie pamięci o życiu i dziele najwybitniejszej polskiej uczzonej.

Ceremonii otwarcia Muzeum przewodniczył ówczesny prezes PAN prof. Janusz Groszkowski, a wstępę przecięła młodsza córka Marii Curie, Ewa Curie-Labouisse. Obecny również był mąż Ewy – Henri Labouisse i wnukowie Marii Curie, prof. Helena Langevin i prof. Pierre Joliot, dzieci Ireny i Fryderyka Joliot, przedłużający chlubne tradycje rodziny w dziedzinie nauk fizycznych.

Wśród licznie zgromadzonych przedstawicieli nauki reprezentantów 32 krajów, w tym 9 laureatów nagród Nobla, obecny był też prof. Glenn T. Seeborg, odkrywca m.in. pierwiastka curium (kiur), a także osiemdziesięcioletni wówczas prof. Kazimierz Fajans, pierwszy autor reguły przesunięć.

Muzeum nadano charakter biograficzny, który utrzymano do dzisiaj. Na sale wystawowe przeznaczono 166 m² powierzchni. Stylowe wnętrza zaprojektowano i wykonano w Pracowni Sztuk Plastycznych.

Idea stworzenia muzeum cieszyła się od razu dużym poparciem społecznym. Gdy przedłużały się sprawy z odzyskaniem lokalu w rodzinnym domu Marii Skłodowskiej, warszawskie Koło Przewodników PTTK rozpoczęło na łamach prasy kampanię w celu przyspieszenia decyzji. W ciągu 20 lat istnienia muzeum odwiedziło blisko 400 tysięcy osób³³.

Zaczątkiem zbiorów muzeum była wystawa zorganizowana w 1954 r. w dwudziestą rocznicę śmierci Marii Skłodowskiej-Curie prezentowana podczas uroczystej sesji naukowej PAN. Sesja zgromadziła licznych przedstawicieli nauki polskiej i zagranicznej. Na czele delegacji francuskiej stała Irena Joliot-Curie. Trwałym dorobkiem sesji pozostało wydanie dzieł naukowych Marii Skłodowskiej-Curie³⁴.

Zgromadzone na wystawie pamiątki i dokumenty przekazano następnie do Muzeum Techniki w Warszawie, gdzie były częściowo eksponowane do roku 1967.

Z czasem Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie stało się znaczącym ośrodkiem informacyjno-oświatowym przyczyniającym się do popularyzacji wiedzy o postaci Marii Curie w Polsce i poza Polską. Ekspozycję stałą, unowocześnianą i poszerzaną systematycznie uzupełniały wystawy okolicznościowe jak zorganizowana w 1984 r. pt. *50-lecie śmierci Marii Skłodowskiej-Curie i 50-lecie odkrycia sztucznej promieniotwórczości* oraz eksponowana w 120 rocznicę urodzin wystawa nt. *Maria Skłodowska-Curie w oczach ówczesnych Polaków*. Ta ostatnia wystawa zezwoliła na bardzo szeroką prezentację, nie występujących w ekspozycji stałej, listów, dokumentów, dowodów nieprzerwanej nigdy więzi pomiędzy Marią Skłodowską-Curie i wielu przedstawicielami ówczesnej elity naukowej, kulturalnej i politycznej Polski, z którymi łączyły ją bliskie stosunki i wspólnota uczuć narodowych oraz chęć służenia Ojczyźnie w każdej jej potrzebie.

Od 1977 r. wraz z utworzeniem Sekcji Historii Chemii zwiększyła się znacznie działalność PTCh na rzecz rozwoju historii chemii. Sekcja została powołana w dn. 10 listopada 1977 r. na posiedzeniu zarządu Głównego. Tymczasowy

zarząd sekcji ukonstytuował się w składzie: prof. Zbigniew Wojtaszek (UJ) – przewodniczący, doc. dr hab. Roman Mierzecki (UW) – wiceprzewodniczący, dr Andrzej Lewensztam (UW) – sekretarz, dr Stefan Zamecki – członek (IHNOiT, PAN, W-wa).

Impuls stworzenia Sekcji Historii Chemii w PTCh nie wyszedł jednak z grona chemików polskich, gdyż w zasadzie nie istniało polskie środowisko historyków chemii. Został on nadany z zewnątrz z Federacji Europejskich Towarzystw Chemicznych, która nadesłała do Zarządu Głównego PTCh informację o istnieniu w jej obrębie Grupy Dyskusyjnej Historii Chemii. Nowo utworzona sekcja PTCh zapowiadała prowadzenie akcji odczytowych popularyzujących osiągnięcia chemii polskiej, zwłaszcza w okresie międzywojennym, przygotowywanie obchodów rocznic ważnych z punktu widzenia rozwoju chemii, ponadto akcję publikacyjną i wydawniczą.

Jako jeden z wiodących tematów podjęto opracowanie zagadnienia tajnego nauczania chemii podczas wojny i okupacji. Wystosowano apel do byłych wykładowców, podjęto akcję ankietową.

Śmierć prof. Wojtaszka 23 lipca 1980 r. przerwała działalność sekcji w wytyczonym kierunku. Obowiązki przewodniczącego objął doc. Roman Mierzecki, wybrany następnie na tę funkcję przez członków sekcji w drodze korespondencyjnej w 1981 r. W tym czasie Sekcja Historii Chemii liczyła 52 członków.

W krótkim okresie działalności sekcji pomiędzy 1977 i 1980 r. zorganizowano jedno posiedzenie i wygłoszono kilka odczytów.

W 1978 r. na posiedzeniu naukowym, zorganizowanym przez sekcję wspólnie z Krakowskim Oddziałem PTCh, oddano hołd pamięci niedawno zmarłego prof. dr hab. Włodzimierza Hubickiego (1914–1977). Omówiono jego działalność naukową w dziedzinie elektrochemii i chemii pierwiastków ziem rzadkich, Sylwetkę prof. Hubickiego jako humanisty i historyka chemii naświetlił prof. Z. Wojtaszek. Profesor Hubicki był autorem 64 prac z historii chemii, był też czynnym członkiem PTCh, długoletnim przewodniczącym oddziału lubelskiego (1950–1954, 1960–1973). Jego olbrzymią spuścizną naukową przedstawiła doc. Michalina Dąbkowska³⁵.

W ramach działalności Sekcji Historii Chemii, w tym samym 1978 r., R. Mierzecki wygłosił odczyt *50 lat zjawiska Ramana*, opublikowany następnie w *Wiadomościach Chemicznych*³⁶.

Roman Mierzecki był też w 1980 r. promotorem dwóch prac dyplomowych na Wydziale Chemii UW dotyczących historii chemii.

Obie prace były referowane na zebraniach członków PTCh. Bogusława Szymańska omawiała temat: *Podręczniki chemii Jędrzeja Śniadeckiego (1800, 1806, 1816) i Ignacego Foberga (1826)*, a Joanna Kuryłowicz – *Emilian Czyrniański (1824–1886) i jego teoria ruchu wirowego atomów*, wykorzystany następnie w artykule publikowanym w *Wiadomościach Chemicznych*³⁷.

Sięganie do odległych czasów było charakterystyczne również dla Grupy

Dyskusyjnej Historii Chemii FESC, która w 1978 r. zorganizowała dwa spotkania międzynarodowe dotyczące 200 rocznicy urodzin Humphry'ego Davy'ego (Londyn) i Gay-Lussaca (Paryż).

Począwszy od 1984 r., z inicjatywy prof. R. Mierzeckiego, organizowano co dwa lata Szkoły Historii Chemii grupujące członków sekcji. Trzon zajęć pierwszej szkoły stanowił kurs historii chemii przedstawiony w 14 wykładach prof. R. Mierzeckiego. Tematyka wykładów pokrywała się z wydaną następnie książką prelegenta³⁸. Wykłady R. Mierzeckiego uzupełniało kilku innych referentów, m.in. prof. Rajmund Sołowiec, autor książki o tytule jedno-brzmiającym z publikacją R. Mierzeckiego³⁹.

Druga Szkoła Historii Chemii (1986) poświęcona była ściśle określonej tematyce: *Historyczny rozwój procesów technologicznych i wpływ metod badawczych na rozwój chemii*. Zbiór 16 referatów wygłoszonych wówczas przez przedstawicieli różnych ośrodków ukazał się drukiem jako wydawnictwo PTCh⁴⁰.

Trzecią szkołę (1988 r.) poświęcono dziejom rozwoju przemysłu chemicznego w Polsce. Podjęta tematyka spowodowała poszerzenie grona zarówno prelegentów jak i słuchaczy. Obok członków PTCh wystąpili przedstawiciele SITPChem. Wygłoszono 19 referatów. Poza tematyką technologiczną nawiązano do 150 rocznicy śmierci Jędrzeja Śniadeckiego, do postaci Wilhelma Ostwalda w związku ze stuleciem wyodrębnienia się chemii fizycznej. Okrągła rocznica 200 lat istnienia polskiej terminologii chemicznej skłoniła prof. R. Mierzeckiego do przedstawienia referatu o tej tematyce, której również poświęcił swą broszurę⁴¹.

Organizacją Szkół Historii Chemii przyczyniła się znacząco do ożywienia zainteresowania historią chemii wśród członków PTCh.

Istotną rolę w upowszechnianiu tej tematyki w okresie 1946–1988 odegrały organy prasowe PTCh: *Roczniki Chemii* i *Wiadomości Chemiczne*.

W 1953 r. *Roczniki chemii* zostały wprawdzie przekształcone w wydawnictwo PAN, ale nadal były redagowane przy współpracy Komitetu pozostającego pod nadzorem PTCh. Pismo zmieniło nazwę w 1977 r. na *Polish Journal of Chemistry*.

Wiadomości Chemiczne, od 1947 r. organ Komitetu Studenckich Kół Chemicznych w Polsce, po likwidacji tegoż Komitetu w 1950 r. zostały przejęte przez PTCh⁴².

W ciągu następnych 40 lat w *Wiadomościach Chemicznych* ukazało się ponad 100 artykułów znaczących dla historii chemii. W olbrzymiej większości były to wspomnienia pośmiertne poświęcone niedawno zmarłym chemikom polskim i obcym. Spośród chemików dawniej działających wspomniano m.in. Sędziwoja, Radziszewskiego, Kostaneckiego, Marię Skłodowską-Curie, Znatowicza, Wróblewskiego, Arrheniusa, Berzeliusa, Martinovicsa, Cwieta i Zinina⁴³. W 200 rocznicy urodzin 4 artykuły poświęcono Jędrzejowi Śniadeckiemu⁴⁴. Do tej też postaci powrócił R. Mierzecki omawiając dawne słowniki chemiczne⁴⁵. Wielokrotnie podkreślano osiągnięcia Dymitra Mendelejewa⁴⁶.

Spośród bardziej współczesnych postaci chemików polskich upamiętniono m.in. Stanisława Tołłoczkę, Kazimierza Ihnatowicza, Ignacego Mościckiego, Jana Czochralskiego⁴⁷. Byli to chemicy do niedawna pomijani lub wręcz skrzywdzeni przez historię.

Zainteresowaniem obejmowano też niektóre dziedziny chemii jak np. chemię flawonów⁴⁸, fotografię⁴⁹, stereochemię⁵⁰, chemię fizyczną w Polsce w latach 1850–1918⁵¹, osiągnięcia rosyjskiej i radzieckiej chemii terpenów⁵² i analizie elementarną⁵³. Ponadto poruszano szersze zagadnienia jak np.: XIX-wieczne poglądy na strukturę atomu⁵⁴, historię unifikacji skali ciężarów atomowych⁵⁵, od flogistonu do tlenu⁵⁶ lub o pierwszym polskim doniesieniu o teorii spalania⁵⁷.

W 1964 r. dokonano przeglądu osiągnięć poszczególnych dziedzin chemii polskiej w minionym dwudziestolecu⁵⁸.

Od 1984 r. rozpoczęto systematyczną prezentację aktualnych laureatów nagród Nobla w dziedzinie chemii⁵⁹. Wcześniej krótkie wspomnienie pośmiertne poświęcone tylko Woodwardowi⁶⁰.

Natomiast tematyka historyczna rzadko pojawiała się na tak szerokim forum jaki stanowią doroczne Zjazdy Naukowe organizowane wspólnie przez PTCh i SITPChem. Do historii nawiązywano z okazji jubileuszków PTCh (50-lecia w 1969 r. i 60-lecia w 1979 r.). Na zorganizowanych wystawach prezentowano dokumenty i fotografie obrazujące działalność Towarzystwa. Na Zjeździe w 1979 r. sięgnięto głębiej do działalności prekursorskiej oraz przedstawiono sylwetki kolejnych prezesów PTCh. Tematyka ta znalazła również odbicie w artykułach publikowanych w *Wiadomościach Chemicznych*⁶¹.

W 1968 r. na Zjeździe w Opolu prezentowano, przygotowaną przez Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie i Archiwum m.st. Warszawy, wystawę *Z dziejów Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, 1875–1951*, na której zobrazowano udział chemików polskich w działalności tej placówki⁶².

W 1987 r. na Zjeździe w Bydgoszczy, w związku z 40-leciem *Wiadomości Chemicznych* po raz pierwszy przyznano, ufundowaną przez PTCh, nagrodę im. Bronisława Znatowicza, ustanowioną dla autora najlepszego artykułu, opublikowanego ponadto w języku polskim. Przy tej okazji przypomniano też sylwetkę Br. Znatowicza, niestrudzonego niegdyś publicysty i wydawcy⁶³.

Polskie Towarzystwo Chemiczne nie było jedyną organizacją środowiskową, która w okresie 1918–1988 przyczyniała się do rozwoju historii chemii w Polsce; było jednakże organizacją znaczącą, gdyż grupowało w swoich szeregach i wysuwało na czołowe stanowiska ludzi, którzy łączyli potrzebę działania dla przyszłości z chęcią i potrzebą rozumienia przeszłości i okresu, w którym żyli. PTCh było ponadto najstarszą organizacją środowiskową, wywiedziona z działań pokoleń, które przygotowały grunt dla jego zaistnienia w niepodległym państwie.⁶⁴

Naczelnym hasłem PTCh, od zarania aż po wczesny okres po II wojnie światowej, było utrzymanie więzi między nauką i przemysłem, w jego więc szeregach grupowali się ludzie, dla których te dwie sprawy były nierozdzielne.

o Założony w dn. 22 lutego 1930 r. Związek Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej, utworzony na bazie Związku Inżynierów Chemików wychowanków Politechniki Warszawskiej i przekształcony po wojnie w Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego, nastawiony był raczej na doraźne zagadnienia przemysłowe.

Działające w okresie międzywojennym: Związek Przemysłu Chemicznego Rzeczypospolitej Polskiej (utworzony w 1921 r.) i Związek Chemików Polskich (działający od 1933 r.) reprezentowały interesy branżowe producentów i pracowników z wyższym wykształceniem akademickim.

Wszystkie wymienione organizacje w okresie międzywojennym współdziałały z PTCh, wydając m.in. wspólnie *Przegląd Chemiczny* i *Przemysł Chemiczny*, pisma nastawione głównie na sprawy bieżące ale i niezapominające o przeszłości.

W miarę jednak rozrostu przemysłu chemicznego w Polsce, następowało coraz silniejsze jego rozbrajowanie i poszczególne sekcje związków, a także osobne organizacje środowiskowe jak cukrownicza, gorzelnicza itp. zaczynały coraz bardziej żyć swoim własnym życiem, wydając także swoje periodyki jak np. *Gorzelnik*, *Gazeta Cukrownicza*, *Nafta* itp.

Pisma te niejednokrotnie zajmowały się przeszłością swych branż, wspominały swych wybitnych przedstawicieli, jednakże uwydatnienie tej roli przekroczyłoby już ramy tego artykułu.

Mimo tego nie chciałabym, by w niniejszym omówieniu zabrakło nazwisk chociażby dwóch osób, zasłużonych zarówno dla rozwoju przemysłu chemicznego jak i rozwoju historii chemii, a także wybitnych działaczy środowiskowych.

Myślę tu o inż. Eugeniuszu Kwiatkowskim i prof. Edmundzie Trepce.

Inżynier chemik Eugeniusz Kwiatkowski (1888–1974) był absolwentem Politechniki Lwowskiej i Instytutu Politechnicznego w Monachium. Członek ZET-u, Zarzewia, POW, żołnierz Legionów i oficer WP, w latach 1923–1926 wicedyrektor Państwowych Zakładów Związków Azotowych w Chorzowie, minister przemysłu i handlu w okresie 1926–1930, twórca Instytutu Badań Koniunktur Gospodarczych i Cen oraz Instytutu Eksportowego, od 1935 do 1939 r. Minister Skarbu i wicepremier do spraw gospodarczych, współtwórca Centralnego Okręgu Przemysłowego, w latach 1945–1947 kierownik delegatury rządu do spraw Wybrzeża i poseł na sejm., odsunięty następnie od działalności państwowej i gospodarczej, poświęcił się pracy naukowej i publicystycznej.

Dwie jego prace związane są ściśle z historią chemii i przemysłu chemicznego⁶⁵. Wydane w 1962 r. *Dzieje chemii i przemysłu chemicznego* obejmują również zagadnienia polskie.

W uznaniu wybitnych zasług poniesionych przez Eugeniusza Kwiatkowskiego na rzecz rozwoju chemii w Polsce, w 1937 r. PTCh nadało mu godność członka honorowego Towarzystwa. W 1975 r. *Wiadomości Chemiczne* poświęciły mu krótkie wspomnienie⁶⁶.

Profesor Edmund Trepka (1880–1964) ogłosił drukiem liczne artykuły doty-

czące historii farbiarstwa, barwników, przemysłu, wspomnienia o ludziach podkreślając wkład nauki polskiej w rozwój przemysłu barwników i półproduktów⁶⁷. Jako wydawnictwa książkowe związane z historią ukazały się: *Jakub Natanson*⁶⁸ i *Historia Kolorystyki*⁶⁹.

Edmund Trepka, absolwent Politechniki w Dreźnie, poprzez swą wieloletnią pracę na różnych stanowiskach w przemyśle włókienniczym z tematyką barwników związał się na całe życie.

Jako uzdolniony organizator i pełen pasji działacz społeczny od chwili powstania Związku Przemysłu Chemicznego Rzeczypospolitej Polskiej do 1939 r. pełnił w nim funkcje dyrektora (do 1938 r.) a następnie wiceprezesa. Był posłem na sejm w latach 1922–1927. Od utworzenia PTCh do końca swego życia był aktywnym członkiem i przedstawicielem władz Towarzystwa. I jak napisała Alicja Dorabalska: „W ciągu całego istnienia PTCh prof. Trepka nie opuścił ani jednego Walnego Zgromadzenia. I na ostatnim miał być w Łodzi w marcu 1964 r. Zapowiedział odczyt pt. *Zarys rozwoju przemysłu chemicznego w okręgu Łódzkim*. W związku ze złym stanem zdrowia prelegenta tekst referatu został odczytany z taśmy magnetofonowej.”⁷⁰.

Na terenie PTCh prof. Trepka wygłosił 18 referatów. Niektóre z nich były drukowane w *Rocznikach Chemii*, inne w formie broszur. Wśród poruszonych tematów były także zagadnienia historyczne.

Rozległa działalność społeczna odsunęła Edmunda Trepkę od pracy naukowej i dydaktycznej. Był profesorem Politechniki Warszawskiej i Łódzkiej w latach 1919–1925 i 1945–1960.

W 1956 r. PTCh nadało profesorowi Trepce godność członka honorowego Towarzystwa.

Niektóre ze środowiskowych organizacji przemysłowych lub stowarzyszeń regionalnych podjęły trud gromadzenia zbiorów dokumentujących historię poszczególnych gałęzi przemysłowych związanych z procesami chemicznymi. Z powstałych muzeów dwa (obydwa imienia Ignacego Łukasiewicza) związane są z przemysłem wydobywczym i przerobem ropy naftowej.

Udostępnione dla zwiedzających w 1972 r. Muzeum Przemysłu Naftowego w Bóbrce podlega Zarządowi Głównemu Stowarzyszenia Naukowo-Technicznego Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego w Krakowie. Na terenie skansenu zgromadzono urządzenia wiertnicze i do eksploatacji ropy naftowej. Kuźnia, kotłownia i warsztat z drugiej połowy XIX w. stanowią elementy dawnych zakładów wydobywczych⁷¹.

W muzeum regionalnym PTTK w Gorlicach, w dziale przemysłu naftowego znajdują się eksponaty pochodzące z apteki Ignacego Łukasiewicza m.in. aparat destylacyjny, lampy naftowe. Eksponowane są także urządzenia wiertnicze, dokumenty i fotografie. Muzeum powstało w 1919 r. z inicjatywy Towarzystwa Ochrony Zabytków i Upiększania Miasta i Powiatu. Tematykę naftowa uzupełniają też zbiory lamp oświetleniowych zgromadzone w wielodziałowym Muzeum Okręgowym w Krośnie.

W tymże muzeum istnieje również dział historii szkła i przemysłu szklarskiego, gdzie gromadzone są zbiory szkła użytkowego z hut krośnieńskich.

Osobne Muzeum Szkła Współczesnego, podlegające Zrzeszeniu Przedsiębiorstw Przemysłu Szklarskiego znajduje się w Sosnowcu. W dziale technologicznym eksponowane są narzędzia i urządzenia szklarskie, podstawowe surowce masy szklarskiej, a także zobrazowane kolejne fazy formowania i zdobienia.

Ministerstwu Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego podlega Muzeum Papiernictwa otwarte w Dusznikach w 1968 r. W stałej ekspozycji ukazana jest historia papiernictwa światowego i polskiego ze szczególnym uwzględnieniem Śląska. Stare urządzenia, dokumenty, fotografie uzupełniają ekspozycję.

Podległe Kopalniom i Zakładom Przetwórstwa Siarki Muzeum Zagłębia Siarkowego w Baranowie Sandomierskim przedstawia zagadnienia kopalnictwa siarkowego i produkcji siarki.

W Warszawie od 1977 r. istnieje Muzeum Gazowni Warszawskiej podlegające Dyrekcji Mazowieckich Zakładów Gazownictwa. Przedstawiona jest historia gazowni od czasu założenia w 1856 r. do chwili obecnej. Aparaty, przyrządy, pamiątki składają się na wystawę zlokalizowaną w dawnym budynku gazowni z XIX w.

Dział Przemysłu Chemicznego znajduje też miejsce w największym w kraju i bardzo żywo prowadzonym Muzeum Techniki w Warszawie podlegającym Naczelnej Organizacji Technicznej. Obecne, zlokalizowane w Pałacu Nauki i Kultury muzeum, wywodzi się z Muzeum Przemysłu i Techniki założonego w Warszawie w 1933 r. pod dyrekcją inż. Kazimierza Jackowskiego, w budynku Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego (Wybrzeże Kościuszkowskie róg Tamki). Program placówki opracowano wówczas według najlepszych wzorów i doświadczeń zachodnioeuropejskich jak: Science Museum (Londyn), Conservatoire National des Arts et Métiers (Paryż) i Deutsche Museum w Monachium. Podstawą zbiorów stały się eksponaty gromadzone w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie od czasu jego otwarcia w 1875 r. Muzeum to prowadzące wszechstronną działalność kulturalną i oświatową powstało z inicjatywy i funduszy społecznych. Do jego pierwotnych założycieli, obok Jana Tadeusza ks. Lubomirskiego, Józefa hr. Zamoyskiego i f-my Dietrich i Hiele należał Jakub Natanson, wybitny chemik i profesor Szkoły Głównej. Właściwą działalność muzealną rozpoczęto w 1892 r., po uzyskaniu od Hipolita Wawelberga dotacji w wysokości 25 000 rubli srebrnych. Nagromadzone w Muzeum Przemysłu i Techniki zbiory uległy całkowitemu zniszczeniu w czasie II wojny światowej.

Wielobranżowość przemysłu chemicznego utrudnia lub wręcz uniemożliwia stworzenie muzeum poświęconego wyłącznie chemii. W latach siedemdziesiątych Polskie Towarzystwo Chemiczne podjęło inicjatywę gromadzenia w Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie zbiorów, które by w przyszłości mogły stać się załącznikiem takiej placówki. Zbierane są urządzenia laboratoryjne, szklane,

porcelanowe, metalowe, drobne aparaty. Do najcenniejszych eksponatów, pomijając aparaturę wykorzystywaną przez małżonków Curie, należą mikrokalorymetry, polarograf, ebulliometr, wagi. Muzeum rozporządza dość znacznym już zbiorem archiwaliów (dokumentów, fotografii) dotyczących działalności wybitnych chemików polskich. W Bibliotece PTCh gromadzone są dzieła z zakresu historii chemii oraz wydane drukiem prace chemików polskich sprzed 1939 r.

Zorganizowane w muzeum pomiędzy rokiem 1984 i 1988 wystawy: *Ignacy Mościcki (1867–1946). Z okazji sprowadzenia prochów do Warszawy*⁷² (marzec 1984), *Chemiccy Polscy w latach 1939–1945* (1984–1985), *Wiktor Kemula. Mistrzowie i Uczniowie* (1986) oraz wspomniana już wystawa *Z Dziejów Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, 1875–1951* (1987), miały na celu okazjonalne przybliżenie sylwetek chemików polskich, przedstawiając ponadto pewien motyw przewodni tradycji pokoleniowej głęboko tkwiącej w świadomości środowiska.

PRZYPISY

- ¹ Władysław Leppert, *Rys rozwoju chemii w Polsce do roku 1830*, E. Wende i S-ka, Warszawa 1917
- ² Jan Zawidzki, *O rozwoju chemii w Polsce, przemówienie na inauguracyjnym posiedzeniu PTCh w dn. 1 listopada 1919.*, *Roczniki Chemii*, 1, 43, 1921.
- ³ tamże.
- ⁴ Jan Zawidzki, *Chemia Polska w XX stuleciu; Zestawienie prac ogłoszonych w 1901 r.*, *Chemik Polski*, 3, ss. 70, 95, 118, 143, 192, 214, 240, 262, 287, 1903; zestawienie za 1902 r., *tamże*, 3, ss. 1007, 1026, 1048, 1068, 1088, 1107, 1127, 1147, 1168, 1188, 1903; zestawienie za 1903 r., *tamże*, 5, ss. 18, 37, 58, 77, 106, 1905; zestawienie za 1904 r., *tamże*, 6, ss. 174, 198, 217, 237, 257, 276, 296, 1906; zestawienie za 1905 r., *tamże*, 7, ss. 324, 381, 1907; zestawienie za 1906 r., *tamże*, 9, ss. 18, 40, 63, 88, 112, 136, 161, 185, 1909; zestawienie za lata 1907, 1908, 1908, *tamże*, 10, ss. 278, 301, 367, 397, 414, 442, 469, 496, 513, 537, 565, 1910; 1, s. 18, 1911.
- ⁵ Alicja Dorabialska, *Profesor Jan Zawidzki – Sylwetka Postaci*, „*Roczniki Chemii*”, 9, 190, 1929.
- ⁶ tamże.
- ⁷ Antonina Hajkiewicz-Mochniej, „*Roczniki Chemii*” 1921–1939, „*Analecta*”, 1992, nr 2, s. 123–184.
- ⁸ Jan Zawidzki, *Biografie: Józef Bohdan Rogójski (1818–1896) i jego prace z dziedziny chemii czystej i stosowanej*. „*Chemik Polski*”, 11, ss. 460, 487, 509, 535, 557, 1911; *Jacobus Henricus Van't Hoff i jego prace*, *tamże*, 12, ss. 97, 128, 152, 180, 200, 228, 257, 1912; *Filip Neryusz Walter, (1810–1847), pierwszy polski organik*, „*Kosmos*”, 38, 849, 1913; *Henri Le Chatelier (1871–1921) Wspomnienia jubileuszowe*, „*Roczniki Chemii*”, 2, 107, 1922; O zasługach naukowych profesora Józefa Jerzego Boguskiego, „*Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych*”. t. VI, zeszyt 1, 1927; *Autobiografia Wilhelma Ostwalda*, *tamże*, t. VII, zeszyt 1, 1927; *Marcelin Berthelot (1827–1927) jego życie i dzieła*. „*Roczniki Chemii*”, 7, 477, 1927; *Marcelin Berthelot (1827–1927) w setną rocznicę urodzin*, „*Przemysł Chemiczny*”, 2, 1, 1928; *Svante August Arrhenius (1859–1927) i jego prace fizykochemiczne*, „*Roczniki Chemii*”, 8, 89, 1928; *Prof. Józef Jerzy Boguski w pięćdziesiątą rocznicę działalności naukowej i pedagogicznej*, *tamże*, 6, 261, 1926.

- ⁹ Alicja Dorabialska, por. przyp. 5.
- ¹⁰ Bohdan Szyszkowski, *Kinetyka Zawidzkiego, Spis prac prof. dr Jana Zawidzkiego*, „Roczniki Chemii” 9, 206, 1929.
- ¹¹ *Nauka Polska jej potrzeby, organizacja i rozwój. Wstęp*, I, VII, 1918.
- ¹² Jan Zawidzki, *O stanie chemii na ziemiach polskich oraz o środkach zmierzających do jego podniesienia*, tamże, 1, 107, 1918.
- ¹³ Alicja Dorabialska, por. przyp. 5.
- ¹⁴ Jan Zawidzki, *Wspomnienia*, Warszawa, 1934.
- ¹⁵ Wojciech Świętosławski, *O działalności prof. Jana Zawidzkiego w okresie ostatnich lat dziesięciu*, „Roczniki Chemii”, 9, 177, 1929.
- ¹⁶ *Prace Polskiej Narady Ekonomicznej w Petersburgu*, t. III, cz. I, Warszawa 1919.
- ¹⁷ Włodzimierz Płużański, *Wspomnienia pośmiertne o Józefie Stephanie*, „Roczniki Chemii”, 1, 186, 1921.
- ¹⁸ Ignacy Stroński, *Chemicy i fizycy na piętnastu Zjazdach Lekarzy i Przyrodników Polskich (1869–1937)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, Seria C, 22, PWN, Warszawa 1978.
- ¹⁹ Kazimierz Sławiński, publikacje i artykuły: *Mogiły Śniadeckich*, „Ziemia”, zeszyt 5, 1927; *Inwentarz pracowni Chemicznej Wszechnicy Wileńskiej z r. 1800-go*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych”, t. 10, zeszyt 1, 1930; *Zabiegi o pozyskanie żubra dla Muzeum Zoologicznego dawnego Uniwersytetu Wileńskiego*, tamże, t. 11, zeszyt 1, 1931; *Jan Śniadecki*, Wilno 1931; *Jędrzej Śniadecki*, Wilno 1933; *Krótki opis Zakładu Chemii Organicznej USB*, Wilno 1936; *Inwentarz Zakładu dawnego Uniwersytetu Wileńskiego, zapoczątkowany przez J. Śniadeckiego*, Powsz. Tow. Farm., Warszawa 1938; *Jędrzej Śniadecki, życie i dzieła*, „Roczniki Chemii”, 19, 10, 1939.
- ²⁰ *Sprawozdanie z IV Zjazdu Chemików Polskich w Wilnie*, „Roczniki Chemii”, 19, VIII, 1939.
- ²¹ Włodzimierz Trzebiatowski, *Zarys rozwoju chemii polskiej we Lwowie*, maszynopis w archiwum Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie, Lwów 1942.
- ²² *Włodzimierz Trzebiatowski (1906–1982). Pół wieku działalności naukowej*. Ossolineum, 1986.
- ²³ Wiktor Lampe, prace z zakresu historii chemii — artykuły: *Prace śp. Stanisława Kostaneckiego*, „Chemik Polski”, 11, ss. 25, 53, 61, 1911; *Amé Pictet (członek honorowy PTCh) w 70 rocznicę urodzin*, „Roczniki Chemii”, 8, 1, 1928; *Udział śp. Prof. J. Zalewskiego w badaniach nad barwnikiem krwi*, tamże, 13, 633, 1933; *Joseph Tambor, 1867–1934*, *Helv. Chim. Acta*, 18, 1243, 1935; *Jędrzej Śniadecki i jego działalność chemiczna*, „Roczniki Chemii”, 19, 11, 1939; *Śp. Leon Marchlewski*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, 39, 131, 1946; *Śp. Ignacy Mościcki, 1867–1946*, tamże, 40, 150, 1947; *Materiały do wkładu Polaków w światowym dorobku chemii*, „Wiadomości Chemiczne”, 5, 3, 1951 — Wydawnictwa książkowe: *Stanisław Kostanecki*, PWN, Warszawa 1958; *Zarys Historii Chemii w Polsce*, PAU, Kraków 1948.
- ²⁴ Alicja Dorabialska, *Chemia Polska Wczoraj i Dziś*, „Roczniki chemii”, 20, XXV, 1946.
- ²⁵ Alicja Dorabialska, *Ku Czci Bohaterów Ku Hańbie Morderców*, tamże, 20, IV, 1946.
- ²⁶ „Przemysł Chemiczny”, 37, 1958.
- ²⁷ Symboliczna mogiła chemików zaginionych w czasie wojny, również grób prof. Wandy Polaczkowej, Warszawa, Powązki. Na tablicy wymienione nazwiska: inż. Jadwiga Bobinska, inż. Tadeusz Brzozowski, dr Włodzimierz Czornodola, inż. Czesław Dobrowolski, dr inż. Karol Drewski, inż. Stanisław Gąsiorowski, dr inż. Tadeusz Waclaw Jezierski, inż. Jerzy Kaltenberg, inż. Stanisław Kosakiewicz, inż. Stanisław Kowalewski, prof. dr Tadeusz Kuczyński, prof. dr. Roman Małachowski, inż. Stanisław Mantel, prof. dr Stanisław Piłat, dr inż. Marian Polaczek, inż. Jerzy Popiel, prof. dr Stanisław Przyłęcki, dr inż. Edmund Schmidt, prof. inż. Kazimierz Smoleński, doc. dr Romuald Spychalski, doc. dr Tadeusz Tucholski, inż. Jan Usakiewicz, dr Jan Waszko-Sieniński, doc. dr Jan Wiertelak, prof. dr inż. płk. Zygmunt Woynicz-Sianożęcki.
- ²⁸ Alicja Dorabialska, *Jeszcze jedno życie*, IW PAX, Warszawa 1972.
- ²⁹ Jerzy Kroh, *Wspomnienia o prof. dr Alicji Dorabialskiej i zestawienie bibliograficzne opracowane przez Władysława Teimschüssela*, „Wiadomości Chemiczne”, 31, 315, 1977.

- ³⁰ Alicja Dorabialska, *Przemówienie z okazji otrzymania nagrody im. Wł. Pietrzaka*, maszynopis, archiwum Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie.
- ³¹ Józef Hurwic, *Maria Skłodowska-Curie i jej polscy uczniowie, z okazji pięćdziesięciolecia śmierci*, „Wiadomości Chemiczne”, 38, 533, 1984 i lit. tam cytowana.
- ³² Józef Hurwic. a) *The Polish Contribution to the mathematical and physical sciences in the years 1918–1970*, „Organon”, 12/12, 261, 1976/77, b) *Badania termochemiczne Kazimierza Fajansa, w dziesięciolecie śmierci*, „Wiadomości Chemiczne”, 39, 303, 1985, c) *Badania Kazimierza Fajansa dotyczące budowy cząsteczek i kryształów*, tamże, 41, 489, 1987. d) Kazimierz Fajaus, Ossolineum, 1991.
- ³³ Krystyna Kabzińska, *XX lat działalności Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie*, *Wiadomości chemiczne*, 42, 622, 1988.
- ³⁴ *Prace Marii Skłodowskiej-Curie zebrane przez Irenę Joliot-Curie*, PWN, 1954.
- ³⁵ Michalina Dąbkowska, *Włodzimierz Hubicki (1914–1977)*, *Chemik i historyk nauki*, „Wiadomości Chemiczne”, 32, 753, 1978.
- ³⁶ Roman Mierzecki, *Zjawisko Ramana pięćdziesiąt lat temu i dzisiaj*, tamże, 33, 209, 1979.
- ³⁷ Roman Mierzecki i Joanna Kuryłowicz-Kozłowska, *Emilian Czryniański i jego teoria ruchu wirowego atomów (niezdialek)*, tamże, 37, 263, 1983.
- ³⁸ Roman Mierzecki, *Historyczny Rozwój Pojęć Chemicznych*, PWN, Warszawa, 1985.
- ³⁹ Rajmund Sołoniewicz, *Rozwój podstawowych pojęć chemicznych*. Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 1986.
- ⁴⁰ *Historyczny rozwój procesów technologicznych i wpływ metod badawczych na rozwój chemii. Materiały II Szkoły Historii Chemii*, pod redakcją R. Mierzeckiego, Ossolineum, 1988.
- ⁴¹ Roman Mierzecki, *Rozwój polskiej terminologii chemicznej*, Ossolineum, 1988.
- ⁴² Roman Mierzecki i Irena Kąkol, *Jak powstały „Wiadomości chemiczne”*, *Wiad. Chem.*, 38, 11, 1984.
- ⁴³ Artykuły biograficzne publikowane w „*Wiadomościach Chemicznych*”: a) Maciej Umiński, *Michał Sędziwój, najstłynniejszy alchemik polski*, 33, 243, 1980; b) Maria Wróblewska, Władysław Grecki, Bronisław Radziszewski, 30, 215, 1975; c) Zofia Jerzmanowska, Stanisław Kostanecki, *twórca chemii flawonów*, 15, 1, 1961; d) Alicja Dorabialska, *W dwudziątą rocznicę śmierci Marii Skłodowskiej-Curie*, 8, 30, 1954; *Maria Skłodowska-Curie jako człowiek*, 21, 793, 1967; e) Józef Hurwic, *Dzielo Marii Skłodowskiej-Curie i jego znaczenie dla rozwoju chemii*, 21, 797, 1967; tamże, por. przyp. 32; f) Stefan Zamecki, *Działalność Bronisława Znatowicza (1851–1917)*, 42, 351, 1988; g) Ignacy Z. Siemion, *Edward Wróblewski (1848–1892) i jego rola we wczesnym okresie historii chemii związków aromatycznych*, 38, 289, 1984; h) Ignacy Z. Siemion, *August Freund (1835–1892). W stulecie syntezy cyklopropanu*, 37, 509, 1983; i) Czesław Wronkowski, *Swante August Arrhenius*, 33, 1, 1979; j) Ignacy Z. Siemion, *Józef Ignacy Martinovics (1755–1795), życie i działalność*, 33, 557, 1980; k) Czesław Wronkowski, *Jan Jakub Berzelius*, 34, 135, 1980; l) Jerzy Mindowicz, *M.S. Cwiet – twórca chromatograficznej metody analizy*, 9, 185, 1953; m) Kare Sarkondynskij i Irena Proskurowska, *O warszawskim okresie życia i twórczości naukowej Michala Cwieta*, 25, 455, 1971; n) Czesław Wronkowski, *Mikołaj Zinin (1812–1880)*, 35, 363, 1981.
- ⁴⁴ a) Witold Zacharewicz, *Jędrzej Śniadecki twórca polskiej chemii*, *Wiad. Chem.*, 22, 759, 1968; b) Bronisław Nadolski, *Jędrzej Śniadecki uczony epoki oświecenia*, tamże, s. 771; c) Julisz Narębski, *Jędrzej Śniadecki jako lekarz*, tamże, s. 775; d) Jan Zabłocki, *Jędrzej Śniadecki jako przyrodnik filozof*, tamże, s. 781.
- ⁴⁵ Roman Mierzecki, *Dwa polskie słowniki chemiczne z 1800 r., Jędrzeja Śniadeckiego i Wincentego Choynickiego*, *Wiad. Chem.*, 40, 697, 1986.
- ⁴⁶ Dymitr Medelejew – „*Wiadomości Chemiczne*, 25, 1971”: a) N.A. Figurowskij, *Stulecie okresowego układu pierwiastków chemicznych*, 745; b) P.M. Ruszczykow, *D.I. Mendelejew i znaczenie jego prac w dziedzinie chemii i fizyki*; c) Dymitr Mendelejew w 150-lecie urodzin, 38, 1984; Józef Jerzy Boguski, *Korespondencja z Petersburga (1876–1877)*, s. 725; Krystyna Borecka

- i Andrzej Gorski, *Rozważania nad układem okresowym Mendelejewa*, s. 751; Ignacy Z. Siemion, *Wczesna polska publikacja układu okresowego pierwiastków chemicznych*, s. 773; Michalina Dąbkowska, *Mało znana przepowiednia D. Mendelejewa o dwitelurze*, s. 778.
- ⁴⁷ Chemicy polscy — „*Wiadomości Chemiczne*”: a) Zdzisław Ruziewicz, *Stanisław Tolłoczko (1868—1935) jeden z pierwszych fizykochemików polskich*, 39, 379, 1985; b) Krystyna Kabzińska, *Prof. dr Kazimierz Ihnatowicz*, 39, 1985; c) Czesław Wronkowski, *Ignacy Mościcki (1867—1946)*, 36, 693, 1982; d) Paweł E. Tomaszewski, *Profesor Jan Czochochalski (1885—1953) i jego wkład do krystalografii*, 41, 597, 1987.
- ⁴⁸ Jadwiga Wilska-Jeszka, *Chemia i własności fizjologiczne flawonów*, „*Wiad. Chem.*”, 13, 289, 1959; Zofia Jerzmanowska, por. przyp. 43c.
- ⁴⁹ Władysław Markocki, *Narodziny i rozwój fotografii (z okazji 120 rocznicy jej powstania)*, „*Wiad. Chem.*”, 14, 215, 1960.
- ⁵⁰ Tadeusz Urbański, *Stereochemia, historyczny rozwój, tamże*, 29, 323, 1975.
- ⁵¹ Ignacy Stroński, *Zarys historii chemii fizycznej w Polsce w latach 1850—1918, tamże*, 24, 619, 685, 795, 1970.
- ⁵² Aleksander Matanowski, *Osiągnięcia rosyjskiej i radzieckiej chemii terpenów, tamże*, 24, 177, 1970.
- ⁵³ Bogusław Barański, *Analiza Elementarna, historia, stan dzisiejszy i perspektyw rozwoju, tamże*, 36, 425, 1982.
- ⁵⁴ Roman Mierzecki, *Dziewiętnastowieczne poglądy na strukturę atomu, tamże*, 26, 769, 1972.
- ⁵⁵ W. Gorzelniak, J. Osten, *Historia unifikacji skal ciężarów atomowych, tamże*, 17, 289, 1963.
- ⁵⁶ Czesław Wronkowski, *Od flogistonu do tlenu, tamże*, 24, 1, 1975.
- ⁵⁷ Ignacy Z. Siemion, *Pierwsze polskie doniesienie o teorii spalania Antoniego Wawrzyńca Lavoisiera, tamże*, 36, 213, 1982.
- ⁵⁸ Osiągnięcia chemii polskiej w latach 1944—1964, *tamże*, 19, 313—399, 1965.
- ⁵⁹ Laureaci nagród Nobla — „*Wiadomości Chemiczne*”: a) Józef J. Ziółkowski, Henry Taube, *Nagroda Nobla z chemii 1983*, 38, 83, 1984; b) Zbigniew Grzonka, R.B. Merryfield, *Nagroda Nobla z chemii w 1984 r.*, 39, 145, 1985; c) Zofia Kosturewicz, *Nagroda Nobla z chemii w 1985 r.*, 40, 275, 1986; d) Stanisław Słomkowski, *Nagroda Nobla z chemii 1986 r.*, 41, 635, 1987.
- ⁶⁰ Tadeusz Urbański, *Robert Burns Woodward (1917—1979, tamże*, 34, 133, 1979.
- ⁶¹ a) Tadeusz Urbański, *Rzut oka na 50 lat chemii, tamże*, 14, 93, 1970; b) Bogdan Baranowski, *Sześćdziesiąt lat PTCh, tamże*, 34, 1, 1980.
- ⁶² Andrzej Stawarz, *Z dziejów Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, 1875—1951*, katalog, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Opole, 1986.
- ⁶³ por. przyp. 43 f
- ⁶⁴ Krystyna Kabzińska, a) *Organizacje chemików polskich na przełomie XIX i XX wieku i ich rola w rozwoju chemii w Polsce*”, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*”, 1990 nr 4, b) *Rok 1919. Chemików Polskich Start w Niepodległość*, tamże, 1991 nr 1.
- ⁶⁵ Eugeniusz Kwiatkowski, a) *Zagadnienia przemysłu chemicznego na tle wielkiej wojny, 1923; b) Dzieje chemii i przemysłu chemicznego*, WNT, Warszawa, 1962.
- ⁶⁶ Stefan Pawlikowski, *Kwiatkowski Eugeniusz*, „*Wiad. Chem.*”, 29, 151, 1975.
- ⁶⁷ Alicja Dorabialska, *Prof. dr Edmund Trepka, tamże*, 19, 247, 1965.
- ⁶⁸ Edmund Trepka, *Jakub Natanson*, PWN, Warszawa, 1955.
- ⁶⁹ Edmund Trepka, *Historia kolorystyki*, PWN, Warszawa, 1960.
- ⁷⁰ por. przyp. 67.
- ⁷¹ Jadwiga Maisner-Mieduszyńska i Beata Pawłowska-Wilde, *Muzea w Polsce*, informator, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1986.
- ⁷² Ekshumacja została w ostatniej chwili odwołana, natomiast wystawa cieszyła się znacznym zainteresowaniem społeczeństwa.

**THE ROLE OF PROFESSIONAL ASSOCIATIONS AND MUSEUMS
IN THE DEVELOPMENT OF THE HISTORY OF CHEMISTRY
IN POLAND 1918 – 1988**

Summary

After 1918 when Poland achieved its independence many chemists while being mostly interested in construction or reconstruction their scientific and industrial centers looked also back in the past to remind predecessors working on the development of chemistry. Many times through centuries Poland's development was broken from political reason and everytime it was necessary to start from the beginning and form new groups for doing that. Thus, many founders and active members of Polish Chemical Society (created in 1919) published books and papers to prove a long time tradition of chemistry in Poland. Their names and works are reported. When the same problem of life reconstruction appeared once more after World War II the political and even territorial situation was basically different. Only a few historical works were undertaken, mostly in forties. The section of history of chemistry constituted by Polish Chemical Society in 1977 reanimated an interest in the history of science. Before, in 1967 Maria Skłodowska-Curie Museum was founded to call to remembrance a life and work of the great Polish scientist. Museum was also obliged to present an activity of other Polish chemists. In the past, Museum of Technology and Industry, founded in 1933, played some role in the development of a history of science. Its large collection, formed since 1876, was destroyed during Warsaw Uprising in 1944. Recently Technology Museum continues this tradition with a small interest in a history of chemistry. Several professional associations founded museums concerned history of some branches of chemistry as for example – paper, glass or crude oil manufacturing. They were organized mostly in seventies and they are scattered all over the country.